

KURZEMES UN ZEMGALES HERCOGISTES UN LIETUVAS DIŽKUNIGAITIJAS 1585. GADA ROBEŽAS KARTE ZVIEDRIJAS NACIONĀLAJĀ ARHĪVĀ

Ernests Vasiļausks

Dr. hum., vecākais pētnieks, docents, Klaipēdas Universitātes Baltijas reģiona vēstures un arheoloģijas institūts, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9995-1305>

Zinātniskas intereses: zemgaļu kultūra 5.–13. gs., apdzīvotība Zemgalē 14.–16. gs., Zemgales vēsturiska ģeogrāfija no 13. gs., muižu un pilsētu attīstība 16.–19. gs., Kurzemes literatūras un mākslas biedrības darbība Lietuvā, Ziemeļlietuvu kartogrāfija 17.–18. gs., Lietuvas latviešu diaspora.

Šeit pirmoreiz tiek publicēta 1585. gada Kurzemes un Zemgales hercogistes un Lietuvas dižkunigaitijas robežas karte (ap 48,23 km garā posmā starp Mēmeles un Sesavas upēm), kas glabājas Zviedrijas Nacionālajā arhīvā. Dots kartes uzrakstu atšifrējums vācu valodā un to tulkojums latviešu valodā, kā arī komentāri. Tāpat sniegti daži jauni vērtējumi un pētījumi par 16. gs. beigu Kurzemes–Lietuvas robežu strīdiem, lokalizēta Grothusu senā Bērsteles muiža (16. gs. vidus/otrā puse).

Austrumbaltijā 12. gs. beigās – 14. gs. noritēja krusta kari, Vācu ordenis pakāpeniski iekaroja arī Kurzemes, Zemgales un Sēlijas daļas. Šajā kontekstā bijušajās kuršu, zemgaļu un sēļu apdzīvotajās teritorijās sāka veidoties arī jaunas Lietuvas–Livonijas robežas, kas tika noteiktas gan abpusējos līgumos: ap 1367. gadu (t. s. Vaišviltas robeža, *Weyschwiski*, *Woiszwildi*), 1398. gadā (Salīnas miera līgums), 1422./26. gadā (t. s. Šedibora/Šedbara robeža, *Schedybory*, *Schedibory*, *Scheidibory*), 1473. gadā (t. s. vecā Radzivilu robeža); gan vienpusēji: no Livonijas puses tādi ir 1416. gada zemgaļu Nogailenas pilsnovada (sakrita ar Salīnas līgumu

starp Raudes akmeni Mūsā (liet. *Raudžiaus akmuo*, tag. Pasvales raj., Lietuvā) un Mēmeles upi), precīzi nedatēts 15. gs. otras puses – 16. gs. sākuma (Šedibora robežas posms starp Sidrabenes un Krūtes kalniem) un 1545. gada (ar Šedibora un Salīnas robežām, papildināts ar tā laika aktualitātēm – jaunām dzīvesvietām) robežu apraksti; no Lietuvas puses – 1529., 1541., 1542. gadā veikti apraksti. Robežu noteikšana iezīmēja arī pierobežas reģionu kolonizācijas procesu noslēgšanos – tika piešķirti lēņi, veidojās muižas, ciemi, draudzes. 1558.–1583. gadā noritēja Livonijas karš, kura rezultātā sabruka Livonija, bet pēc Ļubļinas ūnijas noslēgšanas 1569. gadā tika izveidota kopīga Polijas-Lietuvas valsts – Abu Tautu Republika (turpmāk – ATR). Livonijas mantojums tika sadalīts starp Lietuvas dižkunigaitiju (turpmāk – LDK, pēc 1569. gada – ATR), Zviedriju, Dāniju u. c. Tā rezultātā 1561./62. gadā tika izveidota arī LDK/ATR vasaļvalsts – Kurzemes un Zemgales hercogiste. Jaunizveidotās Kurzemes hercogistes robeža ar Lietuvu lielākoties sakrita ar bijušo Lietuvas–Livonijas robežu. Livonijas kara laikā un arī pēc tā, starp 1561.–1587. gadu, dažās vietās tika precizētas Kurzemes hercogistes un LDK robežas: 1561. gadā – Aknīstē, 1583./85. gadā – starp Plānītes un Sesavas upēm, 1587. gadā – Ukros, no kā ieguvēja bija Lietuva. Pēc šīs publikācijas autora domām, galīgā Livonijas–Lietuvas robeža tika nosprausta 1473. gadā, nevis 1529.–1541. gadā, kā joprojām nepamatoti tiek uzskatīts mūsdienu Lietuvas un Latvijas historiogrāfijā. Šī robeža vēlāk vairākkārt tika apstiprināta: 1557. gada Pasvales līgumā un pēc Livonijas kara – 1584. gadā; izmaiņas starp Plānītes un Sesavas upēm un Ukros saistītas ar šīs senās robežas atjaunošanu, nevis ar jaunu teritoriju pievienošanu Lietuvai. Tā ar nelielām izmaiņām (pēc 1561., 1819., 1921. g.) zināma arī kā mūsdienu Latvijas–Lietuvas robeža, kurai šogad aprit 550 gadi. Jaunāki historiogrāfijas apskati par Livonijas–Lietuvas robežu publicēti 2022. gadā Lietuvā¹ un iesniegti publicēšanai šajā žurnālā.²

Vērtīgu informāciju par šiem jautājumiem sniedz Lietuvas un Latvijas historiogrāfijā līdz šim mazzināms vai pat nezināms avots – karte ar iezīmētu Kurzemes hercogistes un LDK robežu, kurā atspoguļotas izmaiņas pēc 1583./85. gada. Kartes oriģināls glabājas Zviedrijas Nacionālajā arhīvā, fondā *Kartor och ritningar utan känd proveniens* (*Kartes un zīmējumi bez zināmas izcelsmes*),³ kas izveidots 20. gs.

1 Ryčkov, Andrej, Vasiliauskas, Ernestas (2022). Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Livonijos 1529 m. sienos aprašas. *Istorija*, 127, p. 140–131.

2 Čelkīs, Toms, Jakulis, Martīns (2023). 1541. g. Lietuvas dižkunigaitijas un Livonijas delimitācijas līgums. Paredzēts publicēt *Latvijas Vēstures Institūta Žurnālā* 2024. gadā.

3 *Riksarkivet (RA)*, 81001-502-1 (*Utan känd proveniens (kartor och ritningar). Rågång i Kurland söder Mitau och väster Bauske: Nokal – Panschov (?) – Comodra o. Nettelhorst – Batten o. Bennawen hof vid Ischletz (Islitz) fluv. – Scapping Gesinde vid Movsa fluv. – Barstel Hillebrants hof (i närheten Direk Grothusens hoflein) – Switta*

30. gados, bet nav zināms, ne no kāda arhīva krājuma, ne no kādām lietām.⁴ Tā atrasta 2012. gadā, veicot Lietuvas kartogrāfisko materiālu izpēti Zviedrijas arhīvos,⁵ bet pirmo reizi izstādīta 2022. gadā starptautiskā izstādē “Kurzemes un Zemgales hercogiste un Lietuvas dižkunigaitija 1561.–1795. gadā” (kurators E. Vasiļausks) Šauļu vēstures muzejā. Kādā veidā tā nokļuvusi Zviedrijā, pašlaik grūti pateikt; acīmredzot tā tur nonāca 17. gadsimtā (1621., 1658. g.) kā zviedru kara trofeja no Kurzemes hercogu arhīva Jelgavas pilī⁶ (Karla Širrena (1826–1910) sastādītajā dokumentu sarakstā tā nav pieminēta).⁷ Karte salīmēta no divām lapām – vienas lielas un vienas mazākas, izmēri – 83 × 63 cm, papīrs ir ar ūdenszīmēm – aplī attēlota zivs, uzraksti veikti ar melnu tinti (sk. 1., 2. pielikumu). Kartes apakšā parakstījies mērnieks (?) Fleniogs Oglens, bez datuma. Datumu var noteikt pēc kartes uzrakstā minētas personas Kiškas (*Des Herren Kisha letzter humpel den der Littawe stracks vnd bald ingerissen / Kiškas kunga pēdējā robežzīme, ko lietuvieši ātri vien novākuši*), kuru var identificēt ar konkrētu personu – Žemaitijas vecāko Janu Kišku,⁸ kurš pieminēts citā ar 1585. gada 26. septembri datētā dokumentā par Kurzemes hercogistes baroniem Grothusiem (*von Grotthus*) atņemtās Bērsteles muižas robežu strīdu,⁹ kā arī 1584. gada robežas

---

(*Schwitten*) fluv.) – ein Gesinde zur Sessaw gehörig der Herren Kuska letzter Humpel, den die Littawern ... und bald umgerissen).

- 4 Zviedrijas Nacionālā arhīva darbinieka Johana Gēstes (*Johan Gāsste*) informācija (2023. gada 4. janvāri).
- 5 Lietuvas Zinātnes padomes (LMT) finansēts Klaipēdas Universitātes projekts “17.–18. gs. Lietuvas ikonogrāfijas un kartogrāfijas materiāli Zviedrijas arhīvos” (vad. E. Vasiļausks, Nr. LIT 6-1).
- 6 Jakovļeva, Mārīte (2019). Ieskats Kurzemes hercogu kancelejas un arhīva darbībā. *Latvijas Arhīvi*, 3, 74.–100. lpp., šeit 83. lpp.
- 7 Schirren, Carl (1861–1868). *Verzeichniss livländischer Geschichts-Quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken*. Dorpat: C. Schulz.
- 8 Jans Kiška (*Jan Kiszka*, 1547–1592) – ievērojams LDK valstsvīrs un karavadonis: LDK podčaišis (liet. *pataurininkis*, pol. *częśnik*, *podczaszy*, lat. *subpincerna*, *pocillator*), Žemaitijas vecākais (1579–1589), Viļņas kastelāns un Brestas vaivads (1588–1591), piedalījās Livonijas karā – valdnieka Stefana Batorija 1580. gada karagājienā uz Veļikije Lukiem, par saviem līdzekļiem organizēja 400 jātnieku un 120 kājnieku lielu karaspēku; viņa īpašumā bija 70 pilsētas ar 400 ciemiem, savās muižās izplatīja ariānismu (sk.: Думін, Станслаў (2006). *Кішкі. Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 2: К–Я. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, с. 101; Asadauskienė, Nelė. Jonas Kiška. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Pieejams: <https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-kiska/>).
- 9 *Istorijos archyvas*. T. I: *XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*. Surinko Konstantinas Jablonskis. Kaunas: Menas, 1934, st. 265, Nr. 43.

līgumā.¹⁰ Tātad, balstoties uz šajos dokumentos sniegto informāciju, var droši domāt, ka šī karte sastādīta 1584./85. gadā. Pēc teksta satura (kurzemnieku pretenzijas pret Lietuvu) var spriest, ka karte zīmēta Kurzemes galma uzdevumā. Tā bija pēdējā Kurzemes–Lietuvas robežas korektūra, un šis posms nemainīts saglabājās līdz pat 1921. gadam un neliela tā daļa arī līdz mūsdienām.

Šā raksta mērķis – publicēt informāciju par līdz šim nezināmu 1585. gada karti, kurā atspoguļojas Kurzemes–Lietuvas robežas strīdi, kā arī atgriezties pie dažiem diskutabliem jautājumiem historiogrāfijā. Pētījumā lietotas šādas metodes: avotu un literatūras analīze, aprakstošā, kartogrāfiskā. Historiogrāfija par šo Kurzemes–Lietuvas robežas posmu nav plaša. Pētījumu par Kurzemes robežām ir veikusi Māriete Jakovļeva.¹¹ Viņa secināja, ka par dažiem strīdīgiem jautājumiem Svitenes, Liepāres un Sesavas upju krastos – tātad arī par lielo Grothusu Rundāles īpašumu dienvidu pusē – trūkst rakstīto avotu liecību.¹² Lietuvas–Kurzemes robežas 1584. gada 29. augusta delimitācijas dokumentu (robežu apsekošana veikta 1583. gadā) publicējis poļu vēsturnieks Zbislavs Voitkovjaks, pieminot trīs strīdīgas vietas (starp Nogailenas un Kamārdes pilskalniem, kupica starp Bausku un Kamārdi, robeža pie Šauļu apriņķa).¹³ Risinot šo jautājumu, ir svarīgi precizēt muižu robežas 16. gs. – 19. gs. vidū. Lokalizējot robežu izmaiņas pirms un pēc 1585. gada, tika izmantoti vairāki avoti: Lietuvas Upītes apriņķa 1775. gada dūmu revīzija, 19. gs. sākuma Ziemeļlietuvas draudžu, 19. gs. vidus Šauļu un Panevėžas apriņķu kartes (visas glabājas Lietuvas Valsts vēstures arhīvā; turpmāk – LVIA), 1865. gada Kurzemes un Kauņas guberņu (3 verstis) un 1927. gada Latvijas armijas topogrāfiskās kartes.

1585. gada kartē (1. att.: 14) iezīmētā robeža aptver joslu starp Nogailenas (Aužēļu) pilskalnu Mēmeles kreisajā krastā un Sesavas (Lielsesavas) muižas

10 Wojtkowiak, Zbysław (1989). Delimitacja litewsko-kurlandzka z 1584 roku. *Lituanoslavica Posnaniensia: studia historica*. T. 3. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, s. 276.

11 Jakovļeva, Māriete (1999). Robežas un administratīvais iedalījums Latvijas teritorijā 16. gs. otrajā pusē un 17. gs. *Latvijas zemju robežas 1000 gadus*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 131.–146. lpp.; Jakovleva, Māriete (2004). Вопрос о границах в отношениях герцогства Курляндия и Великого Княжества Литовского в XVI–XVIII вв. *Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas*. Sudarytojai Robertas Jurgaitis, Ernestas Vasiliauskas. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, p. 103–108.

12 Jakovļeva, Māriete (1999). Robežas un administratīvais iedalījums Latvijas teritorijā 16. gs. otrajā pusē un 17. gs. *Latvijas zemju robežas 1000 gadus*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 110. lpp.

13 Wojtkowiak, Zbysław (1989). Delimitacja litewsko-kurlandzka z 1584 roku. *Lituanoslavica Posnaniensia: studia historica*. T. 3. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, s. 267–276.

Butkūnu brīvcieņu, ap 48,23 km garu līniju tag. Bauskas, Jelgavas novada (Latvija) un Pasvales, Pakrojas, Jonišķu rajona (Lietuva) teritorijā. Karte veidota it kā “kājām gaisā”, ne kā ierasts mūsdienu kartogrāfijā – gan austrumu–rietumu (kartes kreisajā pusē atrodas Nogailenas–Aužēļu pilskalns pie Mēmeles, bet labajā – Sesavas muiža), gan dienvidu–ziemeļu virzienā (kartes augšā atrodas Nogailenas–Aužēļu pilskalns, bet Bauska – apakšā). Kā orientieri pieminētas septiņas upes (Mēmele, Mūsa, Īslīce, Maučuve, Plānīte, Marčupe, Svitene), divi pilskalni (Nogailenas–Aužēļu, Kamārdes), septiņas muižas (Netelhorstu, Brunavišķi, Pāce, Grothusu Bērstele un Mazā muiža (Kratošina), Svitene, Sesava) un četri lēņi bez pieminētām centrālām muižām (Kurzemes hercoga, Šepingu, Hļeboviču, Kišku), divas zemnieku viensētas (Šepinga kungam piederējusi sēta pie Marčupes un Sesavas muižai piederējusi sēta), viena pils (Bauska) un viens miests (Žeime), 304 kupicas (robežzīmes), no kurām daļa lietuviešu pusē bija nojauktas, bet pie svarīgiem objektiem (upēm, muižām, lēņu robežām) uzzīmētas lielas kupicas ar krustiem. Runājot par kupicām, var secināt, ka tās bija ierīkotas posmos vidēji ik pa 159 metriem, pa sauszemi tās izvietotas blīvāk, bet gar upēm retāk: starp Nogailenas–Aužēļu un Kamārdes pilskalniem 8,6 km posmā – 62 vienības (pa 130 m), starp Kamārdi un Īslīces upi 6,2 km posmā – 44 vienības (pa 140 m), starp Īslīces un Plānītes upēm 4,4 km posmā – 29 vienības (pa 150 m), tālāk gar Plānīti 5,8 km posmā – 28 vienības (pa 207 m), starp Plānītes un Svitenes upēm 11,4 km posmā – 75 vienības (pa 152 m), starp Svitenes un Sesavas upēm 6,2 km posmā – 39 vienības (pa 158 m), gar Sesavas upi 3 km posmā – 9 vienības (pa 333 m), bet starp Sesavas upi un gar Butkūnu brīvcieņa dienvidu robežu 0,88 km posmā – 18 vienības (pa 48 m). Runājot par zemnieku viensētām, Sesavas muižai piederošo sētu (*Ein gesinde zur Sessaw gehörig*) pēc 1865. un 1927. gada¹⁴ kartēm var identificēt ar Eiginu mājām pie pašas Lietuvas–Kurzemes robežas, bet pieminēto Šepingu sētu (*Schoppings gesinde*) – ar Struku pusmuižu (kurai blakus atrodas kapsēta)¹⁵ Plānītes labajā krastā. Šie objekti varētu būt interesanti arheologiem.

Šī karte sniedz informāciju par robežu strīdiem un izmaiņām pēc Livonijas kara 1583. gadā. Strīdīgā teritorija norādīta (pamatrobeža novilkta ar nepārtrauktu

14 *Военно-топографическая карта Европейской России*. Санкт-Петербург: Изд-во Военно-Топогр. Отд., 1860–1917. Курляндская губ. Ковенская губ. Лифляндская губ.: Ряд IX, л. 3; *Latvijas topogrāfiskās kartes* [elektroniskais resurss]: *Armijas štāba Ģeodēzijas-topogrāfijas daļas Latvijas topogrāfiskā karte mērogā 1: 75000, 1920.–1930. gadi*. [Rīga: Jāņa sēta, 2008]. 1 CD-ROM, 34-Platone lp.

15 *Военно-топографическая карта Европейской России*. Санкт-Петербург: Изд-во Военно-Топогр. Отд., 1860–1917 Курляндская губ. Ковенская губ. Лифляндская губ.: Ряд X, л. 3; *Latvijas topogrāfiskās kartes* [elektroniskais resurss]: *Armijas štāba Ģeodēzijas-topogrāfijas daļas Latvijas topogrāfiskā karte mērogā 1: 75000, 1920.–1930. gadi*. [Rīga: Jāņa sēta, 2008]. 1 CD-ROM, 41-Bauska lp.

līniju, bet strīdīgā – ar punktotu līniju) (1. att.: 13) starp Mēmeli un Mūsu, kur atņemtas hercoga 12 zemnieku sētas un pļavas (*Hie gehen F. D. 12 gesinde abe vnd schöne hevschlege / Šeit tiek atņemtas 12 hercoga zemnieku sētas un skais-tas pļavas*). Šeit robeža (t. s. Šedibora) tika noregulēta jau 1426. gadā, vairāk-kārt pieminēta citos robežu aprakstos (1473., 1529., 1584. g.). 1473. gada robežas (t. s. Radzivilu) līgumā teikts, ka Šedibora robeža gāja līdz Mēmelei (3 jūdzes no Bauskas pils augšup), tad – 2 jūdzes līdz Mūsas upei, līdz Kamārdes kalnam (no šejienes vecā Vaišvilta robeža sākas aiz 3 jūdzēm) (1. att.: 9), šeit sauszemē jāpa-lik vecajai Šedibora robežai – tā šis trīsstūris starp upēm (69,76 km² / 6976 ha) palika Vācu ordenim Livonijā (*ut castrum Bawsko in certis limitibus consistat cum ventum fuerit ad granicies Schedybory praedicti, qui incidunt in fluvium Memel, ab inde transeundo usque fluvium Muscha, quasi duobus milliaribus, per flumen vero Memel, quasi tribus milliaribus, ubi fluvius unus Muscha incidit in fluvium Memel, a quorum quidem fluminum se inter secantium et incidentium decursu est castrum Bawsko, a quo castro ascedendo sursum per fluvium Muscha est mons Comodra. Inter ergo granicies Schedibory, incipiendo a flumine Memel usque ad montem et a Comodra usque ad incidentiam praedictorum fluminum inter se non debet aliqua divisio fieri ad sortem dominorum Lithvanorum, sed solum maneat circa castrum Bawsko et dominia dominorum Livoniscarum*).¹⁶ Lietuvas–Kurzemes 1584. gada robežas noregulēšanas dokumentā minēts, ka robežu 0,5 jūdzes pla-tumā no Nogailenas kalna pārkāpa kurzemnieki; viņi pamatojās uz kādu līgumu, kurā teikts, ka robeža atrodas 2 jūdzes (jābūt 1,5 jūdzes) no Bauskas, bet lietu-viešu Upītes apriņķa šļahta to apstrīdēja. Noteikts, ka robežai starp Nogailenas un Kamārdes kalniem jābūt taisnai, nevis likumainai, jāiet pa lidzenumu, bet kalni sadalīti uz pusēm.¹⁷ Runājot par attālumiem mūsdienās, Nogailenas kalns no Bauskas atrodas ap 18,5 km (ap 2,5 jūdzes) augšup pa Mēmeli, bet Kamārdes kalns – 16 km (ap/pāri 2 jūdzēm) augšup pa Mūsu. Nākamā strīdīgā teritorija kartē norādīta starp Mūsas un Īslīces upēm kā piederējusi Netelhorstam, šeit atņemtas 33 zemnieku sētas (*Nettelhorsten Lande darinne gehen 33 gesinde abe vndt viel hewschlege / Netelhorsta zeme, no kuras atņemtas 33 zemnieku sētas un daudz pļavu*). Trešā strīdīgā teritorija atzīmēta starp Maučuves un Plānītes

16 Sk.: *Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Литовская Метрика. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5*. Parengē Egidijus Banionis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 236–237; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5*. Parengē Algirdas Baliulis, Artūras Dubonis, Darius Antanavičius. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012, Nr. 531, p. 347.

17 Wojtkowiak, Zbysław (1989). Delimitacja litewsko-kurlandzka z 1584 roku. *Lituanos-Slavica Posnaniensia: studia historica*. T. 3. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, s. 272–274.

upītēm; tā piederējusi Šepingam, šeit atņemtas 3 zemnieku sētas (*Hier gehen Schopping 3 gesinde weg vnd 3 wüste steten / Šeit atņemtas Šepingu 3 zemnieku sētas un 3 pamestas mājas*).

Strīdīga teritorija uz austrumiem no Kamārdes kalna minēta arī 1584. gada robežas līgumā: tā robežojas ar Minskas kastelāna Jana Hļeboviča, Viļņas zemes tiesneša Jana Mleško,¹⁸ Upītes zemes tiesneša Jana Vizgirda, Jākoba Havriloviča īpašumiem, kādreiz pa vidu starp Bausku un Kamārdi ir bijusi kupica, bet revīzijas laikā dabā tā vairs nebija saglabājusies (*w posrodu między zamkiem Bowskiem i górą Komodrą kopiec był usypan [..], isz ten kopiec rozkopan tak iż znaku miesca kopca onego nie widzieli sami ego M[iłość] i drudzy towarzysze iego*).¹⁹ Lietuvas puse balstījās uz 1473. gada Radzivilu robežas un 1557. gada Pasvales līgumiem. 1473. gadā pieminēts, ka pa vidu starp Bausku un Kamārdi noteikta jauna robeža – 1 jūdži taisni, bet 2 jūdzes līdzenuma paliek pie Bauskas, tālāk robeža lejup uz rietumiem līdz Sventājai un tās ietekai Baltijas jūrā, tā noteikta pa vidu starp vecajām Vaišvilta un Šedibora robežām (*ut inter medium castrum Bawsko et montem Comodra incipientur granicies et limites praecise in medio, quae granicies et limites duci et assignari debent deorsum descendendo usque ad unum milliarem directe, ita quod circa castrum Bawsko in duobus milliaribus remaneat ista planities, [..] et limites in medio granicierum praedictarum Woyschwiski et Schedybory et prosequi usque ad decursum fluminis, qui dicitur sacer fluvius AA usque ubi idem fluvius intrat mare Salsum*).²⁰ Šo kupicu ir grūti lokalizēt, jo bez pieminētām jūdzēm nav atzīmēti vēl kādi citi orientieri. No Kamārdes pilskalna 6 km uz rietumiem atrodas Īslīces upīte, kur kādreiz Lietuvas pusē robežojās Kamārdes un Pograničas muižas, bet no Kurzemes puses – Netelhorstu Pāce. 1585. gada

18 1585. gada dokumentā pieminēts, ka Upītes zemes tiesneša Jana Mleško (*Jan Mleszko*) īpašumā atrodas Libežu (Libiešu) ciems, kurš piederēja muižai, vēlāk zināmai ar Pograničas nosaukumu (sk.: LVIA, 526–7–5444 (Vilniaus gubernijos braižykla (Виленская губернская чертёжная). Карта Шавельского у. Ковенской губернии. 1843); LVIA, 526–7–3231 (Vilniaus gubernijos braižykla (Виленская губернская чертёжная). Карта Паневежского уезда. 1852). Mleško Lietuvā piederēja arī Dotnuvas, Survilišķu, Linkuvas, Mihailišķes, Širvintas un citas muižas (sk. Błaszczyk, Grzegorz (2015). *Herbarz szlachty żmudzkiej*. T. IV. Warszawa: DIG, s. 181).

19 Wojtkowiak, Zbysław (1989). Delimitacja litewsko-kurlandzka z 1584 roku. *Lituanoslavica Posnaniensia: studia historica*. T. 3. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, s. 274–276.

20 Sk.: Dogiel, Mathias (1758). *Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae, ex originalibus et exemplaris authenticis descripti*. Vilnae: Typographia Regia & Reipublicae Collegii Vilmensis Scholarum Piarum, s. 210; *Lietuvos metrika. Knyga 5 (1427–1506), Užrašymų knyga 5*. Parengė Algirdas Baliulis, Artūras Dubonis, Darius Antanavičius. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012, Nr. 531, p. 347.

kartē šeit uzzīmēta liela kupica, 11,3 km uz ziemeļiem no šīs kupicas atrodas Bauskas pils (1. att.: 8), tātad gandrīz atbilstoši 1473. gada robežas ligumam un 1584.–1585. gada situācijai.

Lielāki strīdi pastāvēja ceturtajā vietā – starp Plānītes un Svitenes upēm, par Grothusiem atņemtu Bērsteles muižu ar 120 zemnieku sētām (*In dieser gelegenheit gehen den Grothusern abe hundert vnd zwanzig gesinde sampt der Barstel vndt dem Kleinen hofichen / Šajā zemes gabalā Grothusiem tiek atņemtas 120 zemnieku sētas, kā arī Bērstele un Mazā muižiņa*), kas aizņēma aptuveni 10 323,76 ha lielu platību (1. att.: 12–14).

1494. gadā ordeņa mestrs Volters fon Pletenbergs Rundāles lēni nodeva savam brālim Johanam, kurš 1505./1508. gadā²¹ to pārdeva Oto fon Grothusam. 1543. gada 2. martā brāļi Oto, Tomass un Detlefs fon Grothusi sadalīja mantojumu, no lielā īpašuma izveidojot trīs muižas un līdz ar to dibinot trīs Grothusu dzimtas līnijas Rundālē, Bērstelē un Svitenē. 1544. gada 18. maijā Svitenes muižā notika trīs brāļu Grothusu ievadīšana savos īpašumos.²² Ir zināms, ka vēlāk 1587. gadā Svitenes muižas īpašnieks Georgs, Rundāles īpašnieks Dītrihs un Bērsteles īpašnieks Hildebrants fon Grothusi vienojās par vecvecāku mantojuma sadali, kā rezultātā viņi bija spiesti pārmērīt savus īpašumus, jo tie “pēdējās Lietuvas robežas regulēšanas laikā jūtami samazināti”.²³ Historiogrāfijā ir nostiprinājies viedoklis, ka Grothusu senā Bērsteles muiža veidojusies turpat, kur vēlāk atradās Bērsteles muiža.²⁴ Pēc *Barstel Hillebrants Hoff (Bērsteles Hildebranta muiža)* minējuma šajā kartē var redzēt, ka tomēr senākā Grothusu Bērsteles muiža jāmeklē citā vietā – Glebavas muižā (tag. Geruču c., Pakrojas raj., Lietuvā) Bērsteles upes labajā krastā. Senās Glebavas nocietinātās muižas kompleksu veido četrstūrains, 104 × 97 m liels plakums ar vaļņiem (ziemeļu pusē – 115 m, austrumu – 101 m, dienvidu – 100 m, rietumu – 130 m garumā), no rietumiem to norobežo Bērsteles upīte, nocietinājumu ziemeļrietumu pusē iekārtots 15 m plats un 2 m augsts dzirnavu dambis (2. att.).

21 Naudu samaksāja 1508. gada 14. jūnijā, sk.: *Kurländische Güter-Chroniken: Neue Folge. I–II Lieferung.* (Kautzmünde, Ruhenthal, Schwitten). Mitau: E. Behre's Commissions-Verlag, 1890, S. 40.

22 Lancmanis, Imants (2015). *Rundāles pils = Rundāle Palace. I. Vēsture = History.* Rundāle: Rundāles pils muzejs, 17. lpp.

23 Jakovļeva, Mārite (1999). Robežas un administratīvais iedalījums Latvijas teritorijā 16. gs. otrajā pusē un 17. gs. *Latvijas zemju robežas 1000 gados.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 110. lpp.

24 Lancmanis, Imants (2003). *Svitenes muiža = Schwitten; Bērsteles muiža = Gross-Bersteln.* Rundāle: Rundāles pils muzejs, 45. lpp.

Vislabāk saglabājies ziemeļu valnis, stūros (torņu vietās) no plakuma puses ierīkoti 2 m augsti konusveida paaugstinājumi.²⁵ Līdz mūsdienām saglabājušās 19. gs. vidū firstu Līvenu laikā būvētas mūra celtnes, arheoloģiskie izrakumi šajā vietā nav veikti. *Glebavas* nosaukuma izcelsme meklējama 16. gs. beigās, kad šo bijušo fon Grothusu īpašumu no ATR valdnieka Stefana Batorija (1533–1586/1576–1586) saņēma LDK Traķu kastelāns Jans Hļebovičs.²⁶ Otru muižu (*Dirk Grothusen Kleiner Hoffhen / Dirka Grothusa Mazā muižiņa*) varētu identificēt ar bij. Kratošinas muižu (līdz mūsdienām saglabājies tikai parks un vārti, Virsītes upītes labajā krastā, Pakrojas raj.), kuras nosaukuma izcelsmi Žeimes novadpētnieks skolotājs Jozs Šļavs (*Juozas Šliavas*, 1930–1979) saista tieši ar Grothusu uzvārdu *Grotthuss*→*Kratošina* (1585. gada dokumentā – *Кротоушов*).²⁷ Pie Grothusu Bērsteles muižas piederēja arī lielākā daļa (3/4) Žeimes miesta, pa kuras centrālo tirgus laukumu gāja senā Livonijas/Kurzemes–Lietuvas robeža. Saglabājies 1585. gada 26. septembrī sastādīts detalizēts šīs muižas dienvidu robežas strīda apraksts.²⁸ Acīmredzot pēc Livonijas kara un valdnieka Stefana Batorija pavēles tika precizēta Kurzemes–Lietuvas robeža un, laikam pamatojoties uz seno 1473. gada Radzivilu robežu, Grothusiem atņemta visa Bērsteles muiža (vai arī tās lielākā daļa), kas tika atdota Stefana Batorija padotajam Hļebovičam, pēc kā Grothusiem nācās no jauna sadalīt savus īpašumus.

Var mēģināt aptuveni aprēķināt, par cik lielām strīdīgām teritorijām ir runa. Par pilnu arklu Kurzemē skaitīja zemnieku sētu, kas varēja ik nedēļas sūtīt muižas kļaušas vienu zirdzinieku un vienu kājinieku, pildot arī naturālās un naudas nodevas. Zemnieka arklis nebija noteikts platības mērs (mestra arklis (108 ha) = 4 zemnieku arkli), bet tikai aplikšanas vienība ar kļaušām un nodevām.²⁹ Runājot par bij. Grothusu Bērsteles muižu, var aprēķināt, ka tā kopā ar muižas aramo zemi, mežiem un zemnieku sētām (~ 31,4% visas muižas platības ↓) aizņēma ap 10 323,76 ha lielu platību. Tātad var domāt, ka pirmā strīdīgā teritorija starp Nogailenas un Kamārdes pilskalniem aizņēma ap 324 ha (× 3,2 = 1036,8 ha), otrā teritorija starp Mūsas un Īslīces upēm – ap 891 ha (× 3,2 = 2851,2 ha), trešā teritorija starp Maučuves un Plānītes upītēm – ap 81 ha (× 3,2 = 259,2

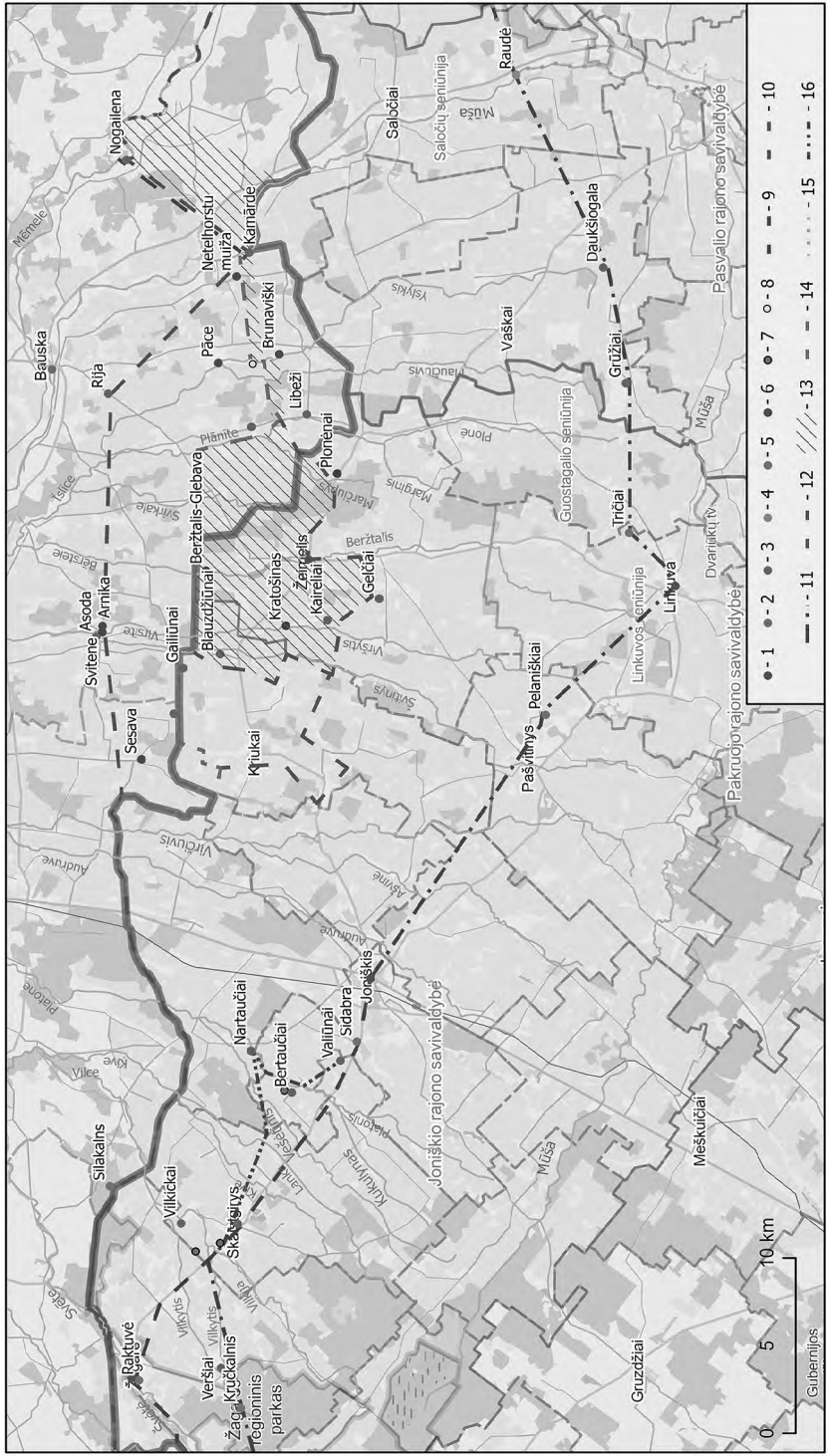
25 Baubonis, Zenonas, Zabiela, Gintautas (2019). *Žemių įtvirtinimai Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, p. 41–42.

26 Šliavas, Juozas (2010). *Glebavos dvaras. Žeimelis*. 1 dalis. Vilnius: Versmė, p. 141–164.

27 Šliavas, Juozas (2010). *Kratašino dvaras ir jo ponas. Žeimelis*. 1 dalis. Vilnius: Versmė, p. 164–167.

28 *Istorijos archyvas*. T. I: *XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*. Surinko Konstantinas Jablonskis. Kaunas: Menas, 1934, st. 265–274, Nr. 43.

29 Zemzaris, Jānis (1981). *Mērs un svars Latvijā 13.–19. gs.* Rīga: Zinātne, 86., 184., 188. lpp.

← **1. att.** Livonijas/Kurzemes–Lietuvas robežas izmaiņas posmā starp Nogailenas (Aužeļu) pilskalnu un Žagari 1426.–1585. gadā ar pieminētām upēm un vietām: 1 – miests ar baznīcu, 2 – pils, 3 – ciems, viensēta, 4 – akmens, 5 – kalns (pilskalns), 6 – muiža, 7 – kapsēta, 8 – 1473. gadā pieminētās kupicas vieta (?), 9 – 1426. gada (Šedibora) robeža, 10 – 1529. gada robežas apraksts, 11 – Šedibora robežas 1545. gada apraksts, 12 – robeža līdz 1583.–1584. gadam, 13 – strīdīga teritorija, 1584. gadā pievienota Lietuvai, 14 – 1584./85. gada galīgā robeža, 15 – 1398. gada (Salīnas) robeža, 16 – Šedibora robežas 15. gs. otras puses – 16. gs. sākuma apraksts. *Sastādījuši E. Vasīļausks, Lins Tamulīns*

Fig. 1. The shift of the Livonian/Courland–Lithuanian border in the section between the Nogailene (Aužeļi) hillfort and Žagarė in 1426–1585 including the toponyms mentioned: 1 – town with church, 2 – castle, 3 – village, homestead, 4 – stone, 5 – hill (hillfort), 6 – manor, 7 – cemetery, 8 – location of the mentioned year 1473 border mark (?), 9 – border of 1426 delineated by Schedibory (Šedbaras), 10 – description of the border of 1529, 11 – description of the Schedibory's border in 1545, 12 – border till 1583–1584, 13 – disputed territory annexed to Lithuania in 1584, 14 – border of 1584/85, 15 – border of 1398 (agreed at Salynas), 16 – description of the Schedibory's border of the 2nd half of the 15th – early 16th century. *Drawn by Ernestas Vasiliauskas, Linas Tamulynas*

2. att. Bērsteles–Glebasvas nocietinātā muiža no putna lidojuma, skats no dienvidaustrumiem. 2019. gada 19. aprīlī. *Gintautas Zabielas foto*

Fig. 2. Beržtalis-Glebava fortified manor site from bird's view from SE. 2019 April 19. *Photo by Gintautas Zabiela*

ha), ceturrtā teritorija starp Plānītes un Svitenes upēm – 3240 ha ↑, visas četras kopā – ~4536 ha ($\times 3,2 = \sim 14\ 471$ ha).

Kartē neparādās strīdīgā teritorija starp Svitenes un Sesavas upēm (ap 5700 ha platībā) (1. att.: 12, 14). Šī novada attīstība ir bijusi interesanta, bet to nav plašāk pētījuši ne vēsturnieki, ne arheologi, ne etnogrāfi. Spriežot pēc dažiem avotiem, šī teritorija Lietuvai (Upītes pagastam/apriņķim) tika pievienota pāris gadu agrāk – ap 1583. gadu.³⁰ Acīmredzot pēc Livonijas kara un ATR valdnieka Stefana Batorija pavēles tika precizēta Kurzemes–Lietuvas robeža un, laikam balstoties uz senās 1473. gada Radzivilu robežas pamata, minētā teritorija atņemta Livonijai/Kurzemes hercogistei un pievienota Lietuvai (varbūt kā kompensācija kara izdevumu segšanai). To apliecina tas, ka gan kartē, gan 1585. gada dokumentā pieminēts īpašnieks Jans Kiška, kuram, iespējams, par līdzdalību karā un finansiālo atbalstu ticis dāvināts šis zemes īpašums. Šeit 16. gs. beigu avotos (Upītes zemes tiesas grāmatās) fiksēti t. s. Liepāres lauki³¹ (nosaukums no Liepāres upītes), bet vēlākos 17.–18. gs. avotos zināmas pat septiņas muižas ar Liepāres nosaukumu (18.–19. gs. gaitā dažas nosaukumu saglabāja – Brašu Liepāre, Grothusu Liepāre, bet dažas mainīja uz Albertišķiem, Judeiķiem, Medviļoniem, Vengrišķiem, Krukjiem³²) un Liepāres okolica,³³ kur mita vairākas

30 Jakovļeva, Mārīte (1999). Robežas un administratīvais iedalījums Latvijas teritorijā 16. gs. otrajā pusē un 17. gs. *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 110. lpp.; Vasiliauskas, Ernestas (2020). Lieporu dvaras – baronu Grothusu rezidencija. *Acta Academiae Artium Vilnensis, 97: Dvaru kultūra: erdvēs, istorija, architektūros paveldas*, p. 260–261.

31 Lauks (pol. *pole, lawki*) – senās Prūsijas (14.–16. gs.) un LDK (14.–18. gs.) sika administratīvi teritoriāla un sociāla vienība. Agrajā periodā līdz 16. gs. tā bija laucinieku ciema kopiena, kuru veidoja dažas sētas ar tām piederošu privāto aramo zemi un kopīgi pārvaldītu pārējo zemi (pļavas, meži, ūdeņi). Daži lauki veidoja zemi/pagastu ar pili. 1690. gadā Upītes apriņķa revīzijā uzskaitīti 66 lauki (sk.: *Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 2: К–Я. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2006, с. 457). Acīmredzot šis Liepāres lauks agrāk 12.–14. gs. veidoja atsevišķu zemgaļu novadu, kas piederēja Upmales zemei, bet nav pieminēts 13. gs. rakstītajos avotos (vai arī tie nav saglabājušies).

32 Zināma kā vēlākā Žemaitijas bīskapa Krukju muiža, nosaukums veidojies no bīskapa pavalstnieka tirgotāja Paula Kruķa uzvārda (1586. g. 5. maijā), kurš dzīvoja Liepāres laukā (*Павла Крука – “торговца”, проживающего въ польь Лепарахъ*; sk.: *Описъ документовъ Виленскаго центрального архива древнихъ актовыхъ книгъ*, VII. Вильна: Типографія Бр. Д. и Х. Яловцерь, 1909, ст. 135, Nr. 794).

33 Okolica (liet. *bajorkaimis, akalica*) – viens no senākiem LDK ciemu veidiem, kuri zināmi no 16. gs. otrās puses; izveidojās 1557. gadā sāktās valaku (pol. *włoku*) reformas laikā kā sīkās šļahtas īpašums bez padoto zemnieku sētām, principā pēc nodarbošanās ar zemkopību šie šļahtiči neatšķīrās no zemniekiem, bet piederēja dižciltīgo slānim, tāpēc to īpašnieki dēvēti par okolicu šļahtu (pol. *szlachta okoliczna*). Raksturīga brīva apbūve, izplatīta īpaši Žemaitijā un Upītes apriņķī, tag. Rietumu

dzimtas ar uzvārdu *Leparski*.³⁴ Ir zināms, ka vienu muižu (kas pazīstama arī kā *Žybort muiža/moŭža*, vēlāk Grothusu Liepāre)³⁵ ordeņmestrs Hermanis Brigenejs (*Hermann von Bruggenei, gen. Hasenkamp*, ~1475–1549/1535–1549) kā lēni 1539. gadā piešķīra nevācu izcelsmes vasalim Druvem.³⁶ Vēl viena Liepāres muiža bija arī Kurzemes guberņas pusē (1865. gada kartē – *Ф. Лепарнгофъ*,³⁷ bet 1927. gada kartē šis nosaukums vairs neparādās). Interesanti, ka Kurzemes hercogistes pusē, Sesavas kreisajā krastā, no 1599. gada zināms Sesavas muižas brīvzemnieku (*Alte/Neue Freye, Nowadnecken oder Freibauren*) Butkūnu ciems (*Butkuhn, Buttken*, 1921. gadā pievienots Lietuvai³⁸). Visu 18. gadsimtu viņu pieņākums bija pasta vešana. Regulāras klaušas Sesavas novadniekiem, atšķirībā no citiem brīvniekiem, netika uzliktas, toties viņiem bija jāapstrādā riežas – noteikta platība muižas aramzemes, kas jāapar, jāapsēj un jānovāc raža no tās. Sesavas novadnieku savdabība bija nevis pārvāciskošanās, kā to varētu gaidīt, bet pārlie-tuviskošanās. 1862. gadā visi šejienes iedzīvotāji bija katoļticīgi un piederēja pie netālās Krukju katoļu draudzes Kauņas guberņā.³⁹ Tātad gan Butkūnu brīvciena, gan Liepāres okolicas izcelsme un sociālā uzbūve līdz 16. gs. ir bijusi vienāda, bet vēlāk Lietuvā un Kurzemē tie attīstījās atšķirīgi.

Baltkrievijā. Vairāku okolicu nosaukumi veidojušies no īpašnieku vārdiem, uzvārdiem un iesaukām (sk.: Мялешка, Васіль, Шаблюк, Валерый (2005). Акаліца. *Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 1: А–К. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, с. 212; Spečiūnas, Vytautas. Bajorkaimiai. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Pieejams: <https://www.vle.lt/straipsnis/bajorkaimiai/>). Analogs Latvijā būtu brīvzemnieku ciems, tomēr starp tiem pastāvēja lielas atšķirības.

- 34 Błaszczyk, Grzegorz (2015). *Herbarz szlachty żmudzkiej*. Т. I: А–F. Warszawa: DIG, s. 346–347.
- 35 Mājas ar nosaukumu *Žibarti* arī zināmas starp Lielās Sesavas un Liepāres upīti, Bauskas nov. (sk. *Latvijas topogrāfiskās kartes* [elektroniskais resurss]: *Armijas štāba Ģeodēzijas-topogrāfijas daļas Latvijas topogrāfiskā karte mērogā 1: 75000, 1920.–1930. gadi*. [Rīga: Jāņa sēta, 2008]. 1 CD-ROM, 34-Platone lp.).
- 36 Vasiliauskas, Ernestas (2020). Lieporu dvaras – baronu Grothusu rezidencija. *Acta Academiae Artium Vilnensis, 97: Dvaru kultūra: erdvēs, istorija, arhitektūros paveldas*, p. 260.
- 37 *Военно-топографическая карта Европейской России*. Санкт-Петербург: Изд-во Военно-Топогр. Отд., 1860–1917. Курляндская губ. Ковенская губ. Лифляндская губ.: Ряд IX, л. 3.
- 38 Butkūni (liet. *Butkūnai*) – ciems tag. Jonišķu raj., likvidēts 20. gs. 70. gados meliorācijas laikā, 1986. gadā izsvītrots no apdzīvoto vietu saraksta (sk.: *Jonišķio kraštas: enciklopedinis žinynas*. Sudarytojas Vytautas Didžpetris. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2011, p. 55).
- 39 Dzenis, Agris (2014). *Kuršu ūioniņi un citi lēņavīri Rietumlatvijā: septiņsimt gadus ilga brīvības saglabāšanas pieredze*. [Rīga]: Domas spēks, 139.–140. lpp.

Balstoties uz 1584. gada robežas līgumu, var domāt, ka visas šīs strīdīgās teritorijas Lietuvas pusē starp Mēmeles un Sesavas upēm laika gaitā no 15. gs. beigām bija nelikumīgi piesavinājušies livonieši (vēlāk kurzemnieki). Šeit reti apdzīvotā teritorijā ordeņa mestrs sāka izdalīt lēņus, kur intensīvi sāka veidoties zemnieku sētas. Pēc Livonijas kara – 1583.–1585. gadā no jauna tika pārskatīta un atjaunota robeža, balstoties uz 1473. gada līgumu.

***

Šogad aprit 550 gadi mūsdienu Latvijas–Lietuvas robežai, kas tika noteikta ar 1473. gada 7. jūlija līgumu un ir zināma ar *Radzivilu robežas* nosaukumu. Livonijas/Kurzemes–Lietuvas robeža veidojās ilgstoši – sākot ar 13.–14. gs. krusta kariem, bet konkrēti delimitēta ar 1367., 1426., 1473., 1584. gada līgumiem, vairākkārt vienpusēji aprakstīta gan no Livonijas (1545. g.), gan Lietuvas (1529., 1541., 1542. g.) puses, vēlāk nedaudz mainīta 1561.–1587., 1819., 1921. gadā.

Zviedrijas Nacionālajā arhīvā glabājas karte, kas aptver joslu starp Nogailenas (Aužēļu) pilskalnu Mēmeles kreisajā krastā un Sesavas (Lielsesavas) muižas Butkūnu brīvcietu, stiepjoties ap 48,23 km garumā. Kā orientieri atzīmētas septiņas upes, divi pilskalni, septiņas muižas un četri lēņi bez pieminētām centrālām muižām, divas viensētas, viena pils (Bauska) un miests (Žeime), 304 kupicas (robežzīmes).

Robežas nospraušanas datumu var noteikt pēc kartes uzrakstos Lietuvas pusē pieminētas personas Kiškas, kuru var identificēt ar Žemaitijas vecāko Janu Kišku, kurš minēts citā ar 1585. gada 26. septembri datētā dokumentā par Grothusiem atņemtās Bērsteles muižas robežu strīdu un 1584. gada robežas līgumā.

Šī karte sniedz informāciju par robežu izmaiņām pēc Livonijas kara 1583. gadā un strīdiem par to. Strīdīgā teritorija norādīta starp Nogailenas (Aužēļu) pilskalnu pie Mēmeles un Svitenes upi.

Karte sniedz papildu informāciju par sākotnējo Grothusu Bērsteles muižas atrašanās vietu 16. gadsimtā. Šī muiža ir jāmeklē nevis mūsdienu Bērsteles muižas vietā, bet citur – Glebavas muižā (tag. Geruču c., Pakrojas raj., Lietuvā), Bērsteles upes labajā krastā. Šo bijušo fon Grothusu īpašumu no ATR valdnieka Stefana Batorija saņēma LDK Traķu kastelāns Jans Hļebovičs.

1. pielikums / Appendix 1

Kurzemes un Zemgales hercogistes un Lietuvas dižkunigaitijas 1585. gada robežas karte (RA, 81001-502-1)/Map of the 1585 border between the Duchy of Courland and Semigallia and the Grand Duchy of Lithuania (RA, 81001-502-1)

2. pielikums / Appendix 2

1585. gada kartes tekstu atšifrējums oriģinālā vācu valodā (Valda Kvaskova, Agris Dzenis), tulkojums latviešu (Valda Kvaskova) un lietuviešu (E. Vasiļausks) valodā/Transcript of the text of the 1585 map in the original German language (by Valda Kvaskova, Agris Dzenis), translation into Latvian (by Valda Kvaskova) and Lithuanian (by E. Vasiliauskas)

Vācu / German	Latviešu / Latvian	Lietuviešu / Lithuanian
Pauschke	Bauska	Bauskė
Nokal	Nogailena [pilskalns]	Nuogailena [piliakalnis]
Hie gehen F. D. 12 gesinde abe vnd schöne hevschlege	Šeit tiek atņemtas 12 hercoga zemnieku sētas un skaistas pļavas	Čia yra atimti 12 kunigaikšcio valstiečių dūmai ir gražios pievos
In dieser wandt sindt 62 humpel	Šajā robežā ir 62 robežzīmes	Šiame ruože yra 62 riboženkliai
Comodra	Kamārde [pilskalns]	Kamardė [piliakalnis]
Nettelhorst ⁴⁰	Netelhorstu [muiža]	Netelhorstų [dvaras]
Nettelhorsten Lande darinne gehen 33 gesinde abe vndt viel hewschlege	Netelhorsta zeme, no kuras atņemtas 33 zemnieku sētas un daudz pļavu	Netelhorsto žemė, iš kurios atimti 33 valstiečių dūmai ir daug pievų
In dieser wandt sindt 44 humpel	Šajā robežā ietilpst 44 robežzīmes	Šiame ruože yra 44 riboženkliai
Ischlez	Īslīce [upe]	Yslykis [upė]
Brunnowen Hof ⁴¹	Brunavišķu muiža	Brunoviškių dvaras
Die Batten ⁴²	Pāce [Lielpāces muiža]	Pacė [dvaras]
Ischletz flus	Īslīces upe	Yslykio upė
Touhsienha nautzi	Maučuve [upe]	Maučiuvis [upė]
In diesem Krummen wege sindt 29 humpel	Šajā līkumotajā robežā ietilpst 29 robežzīmes	Šiame vingjuotame ruože yra 29 riboženkliai

40 Šajā kartē muiža atzīmēta Mūsas kreisajā krastā, bet 1865. gada kartē – pusmuiža ar Kauliņu nosaukumu (sk.: *Военно-топографическая карта Европейской России*. Санкт-Петербург: Изд-во Военно-Топогр. Отд., 1860–1917. Ковенская губ. Курляндская губ.: Ряд X, л. 3). Netelhorstu ģenealoģiskajās tabulās ne Pāces, ne cita muiža šajā novadā nav pieminēta, tikai Īles un Slagūnes muižas (tag. Dobeles nov.) (sk.: *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk – LNA-LVVA), 640–3–127 (Kurzemes bruņniecības arhīvs, 1562–1938. Nettelhorst)).

41 Brunavišķu pusmuiža piederēja pie Kamārdes muižas, rietumos robežojās ar Pograničas muižu (LVIA, 526–7–3231 (Vilniaus gubernijos braižykla (Виленская губернская чертёжная). Карта Паневежского уезда. 1852)).

42 Pāces muiža (vāc. *Pahzen*), Bauskas novadā. Sk.: *Netelhorsti*. Pieejams: <https://vesture.eu/Netelhorsti>.

Hier gehen Schopping ⁴³ 3 gesinde weg vnd 3 wüste steten ⁴⁴	Šeit atņemtas Šepingu 3 zemnieku sētas un 3 pamestas mājas	Čia atimti Šepingu 3 valstiečių dūmai ir apleisti 3 dūmai
Plonnan	Plānīte [upe]	Plonė [upė]
Movse	Marčupe [upe]	Marčiupys [upė]
Schoppings gesinde	Šepingu zemnieku sēta	Šepingu valstiečio dūmas
An diesem flus zur beeden seiten sind 28 humpel	Gar šo upi abās pusēs ir 28 robežzīmes	Palei šią upę, abiejose pusēse yra 28 riboženkliai
Des herren Trotzken ⁴⁵ Lande	Traķu kunga [Hļeboviča] zeme	Trakų pono [Glebavičiaus] žemė
Der humpel an der Movsa flus ⁴⁶	Robežzīme pie Plānītes upes	Riboženkliis prie Plonės upės
In dieser gelegenheit gehen den Grothusern abe hundert vnd zwanzig gesinde sampt der Barstel vndt dem Kleinen hofichen ⁴⁷	Šajā zemes gabalā Grothusiem tiek atņemtas 120 zemnieku sētas, kā arī Bērstele un Mazā muižiņa	Šioje valdoje iš Grothusų yra atimti 120 valstiečių dūmai, taip pat ir Beržtalio (Berštelė) ir Mažasis dvarelis

- 43 Šajā vietā robežojas Bornsmindes muižas īpašumi, kura bija Šepingu dzimtas īpašumā no 15. gs. beigām līdz 1920. gadam. Pirmais Bornsmindes īpašnieks bija Josts fon der Heidens, kuram šo vēl maz apgūto zemes gabalu 1462. gadā izlēņoja Livonijas ordeņmestrs Johans Osthofs fon Mengdens (*Johann von Mengede, genannt Osthof, Johannes Osthof a Mengden*, 1400–1469/1450–1469), bet jau 1499. gadā muiža nonāca Johana op dem Hammes īpašumā. Op dem Hammes, saukti fon Šepingi, bija sena Vestfālenes bruņniecības dzimta, 13. gs. Šepingu mītnes vieta bijusi Tingres muiža, kas atrodas apmēram 2 km no Šepingenas pilsētiņas (sk.: Bruģis, Dainis (1997). *Bornsmindes muiža = Bornsmünde*. Rīga: Rundāles pils muzejs, 3. lpp.).
- 44 Šepingu padotais zemnieks *Pupans Matulis*, kurš nonāca Mleško īpašumā, pieminēts 1585. gada dokumentā (*Istorijos archyvas*. T. I: *XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*. Surinko Konstantinas Jablonskis. Kaunas: Menas, 1934, st. 269, Nr. 43).
- 45 Tiek domāts LDK Traķu vaivads un kastelāns (pol. *kasztelan*, lat. *comes castellanus*), reformāts Jans Hļebovičs (*Jan Janowicz Hlebowicz*, 1544–1590/1585–1590). Viņam bija divi dēli – Jans un Nikolajs (†1632), vecākais Jans mantoja Glebavas muižu. Dzimtas izcelsme tiek saistīta ar Polockas (tag. Baltkrievijā) vai Smoļenskas zemēm (sk.: Заяц, Юрий (2005). Глябовичы. *Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. T. 1: А–К. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, с. 540).
- 46 Jābūt Plānītes upei, jo Lietuvas–Kurzemes robeža līdz pat 1921. gadam gāja tieši pa šo upi.
- 47 Starp Svitenes, Plānītes un Marčupes upēm atradās vēlāk zināmā Bērsteles–Glebavas muiža un tai piederošās Malgūzes, Kratošinas, Žeimes muižas ar Žeimes miestu (sk.: LVIA, 526–7–5444 (Vilniaus gubernijos braižykla (Виленская губернская чертёжная). Карта Шавельского у. Ковенской губернии. 1843); LVIA, 526–7–3231 (Vilniaus gubernijos braižykla (Виленская губернская чертёжная). Карта Паневежского уезда. 1852); Vasiliauskas, Ernestas (2020). Lieporų dvaras – baronų Grothusų rezidencija. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 97: *Dvarų kultūra: erdvės, istorija, architektūros paveldas*, pav. 2).

Saimen	Žeime	Žeimelis
In dieser wandt sindt 75 humpel	Šajā robežā ir 75 robežzīmes	Šīame ruože yra 75 riboženkliai
Barstel Hillebrants ⁴⁸ Hoff ⁴⁹	Bērsteles Hildebranta muiža	Beržtālio Hildebranto dvaras
Dirk ⁵⁰ Grothusen Kleiner Hoffhen ⁵¹	Dirka Grothusa mazā muižiņa	Dirko Grothuso mažasis dvarelis
Sw[i]tta flus	Svitenes upe	Švitinio upė
Die Switta ⁵²	Svitene [muiža]	Svitēnė [dvaras]
In dieser wandt sind 39 humpel ⁵³	Šajā robežā ir 39 robežzīmes	Šīame ruože yra 39 riboženkliai
Ein gesinde zur Sessaw gehörig	Zemnieku sēta, kas pieder pie Sesavas muižas	Valstiečio dūmas, kuris priklauso Sesavos dvarui
Die Sessaw ⁵⁴	Sesava [muiža]	Sesava [dvaras]
Hier [sindt] 9 [humpel]	Šeit [ir] 9 [robežzīmes]	Čia [yra] 9 [riboženkliai]
Des Herren Kisha ⁵⁵ letzter humpel den der Littawe stracks vnd bald ingerissen	Kiškas kunga pēdējā robežzīme, ko lietuvieši ātri vien novākuši	Pono Kiškos paskutinis riboženklis, kurį lietuviai nuardė

48 Hildebrants (~1588) – Bērsteles atzara Hermaņa Gothusa dēls (sk.: *Genealogisches Handbuch der Freiherrlichen Häuser*. Hauptbearbeiter: Walter v. Hueck. VI: *Stammfolge des Geschlechts der Freiherren v. Grothuß*. Limburg a. d. Lahn: C. A. Starke Verlag, 1966, S. 209).

49 Tag. Glebavas muiža, Geruču c., Pakrojas raj., Lietuvā.

50 Dītrihs – Rundāles atzara Oto Grothusa (*Otto von Grothuss*, †1577) dēls (sk.: *LNA-LVVA*, 1100–6–36 (Grothusu dzimtas arhīvs. Dzimtas ģenealģiskās tabulas par 16.–19. gs.), 6. lр., I tab.).

51 Tag. Kratošinas muiža, Pakrojas raj., Lietuvā.

52 Svitenes muiža (vāc. *Schwitten*), Bauskas novadā. Pieminēta 1529. gada robežas aprakstā ar nosaukumu *Asoda* (kriev. *Усодаха*) (sk.: Ryčkov, Andrej, Vasiliauskas, Ernestas (2022). Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Livonijos 1529 m. sienos aprašas. *Istorija*, 127, p. 122).

53 Starp Svitenes un Sesavas upēm Lietuvas pusē atradās vēlāk zināmas divas Liepāres muižas (Brašu Liepāres un Judeiķu; sk.: *LVIA*, 526–7–5444 (Vilniaus gubernijos braižykla (Виленская губернская чертёжная). Карта Шавельского у. Ковенской губернии. 1843; Vasiliauskas, Ernestas (2020). Lieporų dvaras – baronų Grothusų rezidencija. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 97: *Dvarų kultūra: erdvės, istorija, architektūros paveldas*, pav. 2).

54 Lielsesavas muiža (vāc. *Groß-Sessau*), Jelgavas novadā.

55 Laikam domāts Žemaitijas vecākais Jans Kiška (1547–1592). Vēlāk zināms arī Žemaitijas bīskaps ar tādu uzvārdu – Staņislavs Kiška (1584–1626/1618–1626), radnieks iepriekšminētam, kura īpašumā atradās arī Liepāres lauks (vēlākā Krukju muiža) (sk.: Думін, Станслаў (2006). *Кішкі. Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 2: К–Я. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, с. 101;

Hier sindt 18 humpel ⁵⁶	Šeit ir 18 robežzīmes	Čia yra 18 riboženkliai
Des Herrn Kisha erster humpel	Kiškas kunga 1. robežzīme	Pono Kiškos pirmasis riboženklis
Fleniog Oglen	Fleniogs Oglens [mērnieks]	Fleniogas Oglenas [matininkas]

Asadauskienė, Nelė. Stanislovas Kiška. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Pieejams: <https://www.vle.lt/straipsnis/stanislovas-kiska-1/>).

- 56 Tajā laikā (ap 1586. g.) ar Kurzemes hercogistes Butkūnu brīvcieņu dienvidos robežojās Žemaitijas bīskapa Merķeļa Giedraiša (~1536–1609/1576–1609) Liepāres lauks (vēlāk zināms ar Krukju muižas nosaukumu) (sk.: LVIA, 526–7–5444 (Vilniaus gubernijos braižykla (Виленская губернская чертёжная). Карта Шавельского у. Ковенской губернии. 1843; Vasiliauskas, Ernestas (2020). Lieporų dvaras – baronų Grothusų rezidencija. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 97: *Dvarų kultūra: erdvės, istorija, architektūros paveldas*, pav. 2).

MAP OF THE 1585 BORDER BETWEEN THE DUCHY OF COURLAND AND SEMIGALLIA AND THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA KEPT AT THE NATIONAL ARCHIVE OF SWEDEN

Ernestas Vasiliauskas

Doctor of Humanities, Institute of Baltic Region History and Archaeology of Klaipėda University, senior researcher, assoc. prof. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9995-1305>

Summary

The publication presents the first publication of the map of the border between the Duchy of Courland and Semigallia and the Grand Duchy of Lithuania drawn in c. 1585 and kept at the National Archive of Sweden. It is kept within the fund called *Kartor och ritningar utan känd proveniens (Maps and drawings of an unidentified origin)*. The map was drawn by land surveyor Fleniog Oglen. The date has been identified based on the mentioning of Jan Kiszka (1547–1592), deputy cup-bearer of the court of the Grand Duke of Lithuania and elder of Samogitia in the description of the map, as well as the border agreement of 1584 and the inventory of Beržtalys/Bērstele Manor and its folwarks in the Upytė Powiat of 26 September 1585.

The map reflects the border shift after the Livonian War (1558–1583) during the reign of Stephen Báthory (1533–1586/1576–1586). It depicts the 48.23 km long section between the Nogailene (Aužėli) hillfort and the Butkūnai/Butkūni village of the Sesava Manor showing the territories taken from the Duchy of Courland and annexed to Lithuania. The landmarks include 7 rivers, 2 hillforts, 7 manors, 4 estates without main manor houses, 2 individual homesteads, 1 castle (Bauska) and town (Žeimelis), and 304 border marks (installed approximately at a distance of c. 159 m from each other).

It also facilitates the localisation of some individual objects. One of these is the 16th century Beržtalys/Bērstele Manor of the von Grotthuss family that has been localised at the fortified manor site of Glebava (the modern Geručiai Village, Pakruojis District Municipality, Lithuania) based on the map. The manor acquired its new name from its new owner Jan Janowicz Hlebowicz (1544–1590).

Pateicības / Acknowledgements

Autors izsaka pateicību Valdai Kvaskovai un Agrim Dzenim par kartes tekstu atšifrēšanu vācu valodā un tulkošanu latviešu valodā, kā arī vēsturniekam Dr. Andrejam Rīčkovam (*Andrej Ryčkov*, Lietuvas vēstures institūts) par konsultācijām, pētot 1473. un 1584. gada robežlīgumus.

© 2023 Ernestas Vasiliauskas, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons*

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0).

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).